

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

TRANSCHEGARAVIY GIDRORESURLARDAN BARQAROR FOYDALANISHNING
SIYOSIY-HUQUQIY MEKANIZMLARI VA ULARNING FALSAFIY-MA'NAVIY ASOSLARI

2-IYUN
2026-YIL

Qo'qon shahri,
Qo'qon davlat universiteti

Xalqaro
miqyosda

MAFKURA IJTIMOIIY ONG MASALALARINING FALSAFIY- MA'NAVIY TALQINI SIFATIDA

Yuldasheva Matluba Munavarovna

Qo'qon davlat universiteti Falsafa va
dinshunoslik kafedrası dotsenti

matlubayuldasheva1974@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada mafkuraning ijtimoiy taraqqiyotdagi ahamiyati, mafkura va siyosat o'rtasidagi bog'lanishlarda ham hukmron sinfnig ham ularga qarshi turuvchi, hokimiyatga intilayotgan kuchlarning manfaatlari ifodalanishiga asosiy e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zilar: Mafkura, g'oya, jamiyat, inson, tahdid, tajovuz, siyosiy ong, ijtimoiy qatlam, dunyoqarash, fan, ziddiyat.

ИДЕОЛОГИЯ КАК ФИЛОСОФСКО-ДУХОВНАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ВОПРОСОВ СОЦИАЛЬНОГО СОЗНАНИЯ

Юлдашева Матлуба Мунаваровна

Доцент кафедры философии и религиоведения
Кокандского государственного университета

В статье акцентируется внимание на значении идеологии в общественном развитии, связи идеологии и политики, выражении интересов как правящего класса, так и сил, противостоящих ему и стремящихся к власти.

Ключевые слова: Идеология, идея, общество, человек, угроза, агрессия, политическое сознание, социальный класс, мировоззрение, наука, конфликт.

IDEOLOGY AS A PHILOSOPHICAL-SPIRITUAL INTERPRETATION OF ISSUES OF SOCIAL CONSCIOUSNESS

Yuldasheva Matluba Munavarovna

Associate professor of the department of
Philosophy and religious studies, Kokand
state university

Abstract: The article focuses on the importance of ideology in social development, on the expression of the interests of both the ruling class and the forces striving for power in the connections between ideology and politics.

Key words: Ideology, idea, society, human, threat, aggression, political consciousness, social class, worldview, science, conflict.

Kirish.

Mafkura va fan o'rtasida, birinchi navbatda, funksional farq bor. Demak, eng avvalo faktlarga asoslanadigan fanda aks ettirish funksiyasi ustunlik qiladi. Mafkurada orientatsiya funksiyasi ustunlik qiladi, qadriyat jihati ustunlik qiladi - u, birinchi navbatda, aniq ijtimoiy jamoalarning manfaatlarini himoya qiladi. Darhaqiqat, fan va mafkura o'z oldiga alohida va aniq maqsadlarni qo'ygan. Mafkura va ilm-fan, — deb haqli ravishda yozadi rus olimi A.A. Zinovev - turli vazifalar: birinchisi - jamoat ongini tashkil etish, mafkuraviy buyruqlarni amalga oshirish, ikkinchisi - dunyoni bilish, ijodkorlikni rivojlantirish. Bundan tashqari, mafkura omma uchun, ularni manipulyatsiya qilish uchun mo'ljallangan, u bir qator amalga oshirib bo'lmaydigan loyihalar bilan bog'liq va fan kasbiy ta'limni o'z ichiga oladi va hamma uchun mo'ljallangan emas. Agar, masalan, Marksizm fan edi, demak, A.A. Zinovev, u hech qachon katta muvaffaqiyatga erisha olmasdi^[1].

Shunday qilib, mafkura ham, ijtimoiy fan ham bir obekt bilan shug'ullanishiga qaramay, ular turli yondashuvlar, bilim vositalari va maqsadlari bilan ajralib turadi. Mafkuralar siyosiy harakatlar uchun maqsadlar, ko'rsatmalar beradi. A. Eynshteyn aytganidek, fan "maqsadlar yarata olmaydi va ularni odamlarga singdirishga ham qodir emas; hech bo'lmaganda ilm-fan qaysidir maqsadda vositalarni ta'minlay oladi." Mafkura shunchalik zarurki, hayotda fan har doim ham javob bera olmaydigan ko'plab masalalar bo'yicha qaror qabul qilish zarur.

Butun mutafakkirlar turkumi mafkurani faqat yolg'on yoki, eng yaxshi holatda, illyuziya bilim deb hisoblagan va hozir ham shunday deb hisoblaydi. Bunday mutafakkirlarga K. Mangeym, K. Marks, ilk davrdagi «ideologizatsiya» mafkuraviy tendensiyasi vakillari (E. SHills, D. Bell, S. M. Lipset, R. Aron) va boshqalar. Mafkuraga nisbatan bunday qarash mavjud. Masalan, o'sha A.A. Zinovevning qat'iy tezisiga qo'shilib bo'lmaydi. "haqiqat tushunchasi dinga taalluqli bo'lmaganidek, mafkuraga ham taalluqli emas. Mafkura haqiqat mezonlari bilan emas, balki adekvatlik mezonlari bilan baholanadi", ya'ni ma'lum bir guruh kishilar ehtiyojlariga mosligi, dolzarbligi va ta'sirchanligi bilan baholanadi. Ko'rinib turibdiki, muallif nafaqat mafkura va fanning o'ziga xosligini, balki umuman, mafkuraga voqelikni chinakam aks ettirish elementlarini kiritish imkoniyatini ham istisno qiladi. Bu erda shuni ta'kidlash kerakki, ma'lum obektiv bilimlarni o'z-o'zidan nafaqat mafkura, balki A.A. Zinovev dini, ijtimoiy jihatdan aniqlangan va fan bilan bir xil bilim shakllari. Ular orqali inson doimo atrofdagi dunyoni bilishga va anglashga harakat qiladi^[2].

Zero, mafkuraning ijtimoiy taraqqiyotdagi ahamiyati g'oyalarning jamiyat a'zolariga ta'sir qilish darajasidan kelib chiqib baholanishi kerak. Mafkura obektiv zarur, prinsipial jihatdan ijobiy, mafkuraviy tamoyillar va qadriyatlarga rioya qilish ichki va tashqi siyosat muammolarini hal qilishning zaruriy sharti sifatida ko'rib chiqilishi kerak. Mafkuralar eng muhim milliy resurs, har qanday davlatni modernizatsiya qilish va uning jahondagi mavqeini mustahkamlashda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi.

Suningdek, siyosiy ong mafkura bilan eng yaqin munosabatda bo'ladi. Ba'zi olimlar hatto u bilan mafkurani aniqlashga moyildirlar. Masalan, mashhur olim A.G.

¹ <https://cyberleninka.ru/article/n/novaya-ideologiya-aleksandra-zinovieva>

² <https://cyberleninka.ru/article/n/novaya-ideologiya-aleksandra-zinovieva>

Spirkin “Siyosiy mafkura” atamasini “Siyosiy ong”ning sinonimi sifatida ishlatadi, mafkura haqida “fuqarolarning siyosiy tafakkuri”^[3] deb ta’kidlaydi. Bu ong siyosiy hokimiyat mexanizmlari faoliyatini aks ettiruvchi va siyosiy munosabatlar sohasidagi odamlar va ijtimoiy jamoalarning xulq-atvorini boshqaradigan inson ma’naviyatining xilma-xil ko’rinishlarini anglatadi. Davlat oldida turgan ijtimoiy, milliy manfaatlar, maqsadlarning ro’yobga chiqishi hal qiluvchi darajada ularga bog’liq bo’lsa, ongning ayrim tarkibiy qismlari siyosiy ahamiyatga ega bo’ladi. “Hozirgacha hech kim, - deb yozadi T.Eagleton bu munosabat bilan, - mafkuraning yagona va adekvat ta’rifini shakllantirgani yo‘q. Bu ushbu sohadagi tadqiqotchilarning tafakkur darajasining yuqori emasligi bilan emas, balki “mafkura” tushunchasi o‘zida bir-biriga mos kelmaydigan ulkan ma’nolar doirasini o‘z ichiga olganligi bilan izohlanadi. Bu xilma-xil ta’riflarni qandaydir keng qamrovli va yagona tushunchaga birlashtirishga urinishlar umuman mumkin emas.”^[4]

Mafkura, ijtimoiy qatlamlarni yoki butun jamiyatni amaliy muammolarni hal qilish uchun safarbar etib, ijtimoiy subektlarning munosabatlarini belgilaydi. Bundan tashqari, mafkura ularning turli jamoat institutlariga, eng avvalo, jamiyatning siyosiy institutlariga munosabatini aks ettirishga qaratilgan. Busiz o‘z-o‘zini anglash darajasi yuqori bo’lgan va o‘zini boshqa subektlar bilan solishtirish va ularning xatti-harakatlariga ta’sir ko’rsatishga qodir bo’lgan ijtimoiy jamoalarning tub manfaatlarini to’liq aks ettirib bo’lmaydi. Bunga faqat siyosiy dastaklardan foydalanish, jamiyatning siyosiy tizimi orqali erishish mumkin. Bizningcha, ijtimoiy jamoalar nuqtai nazaridan harakat qiladigan mafkura deyarli har doim siyosiy mazmun kasb etadi.

Shu sabablarga ko’ra siyosat va mafkura o’rtasidagi tabiiy bog’liqlik ularning bevosita siyosiy-mafkuraviy majmuaga integratsiyalashuvidir. Agar axloq, madaniyat, ilmiy bilim, din, siyosatga ta’sirining barchasiga qaramay, siyosatni kam yoki kamdan-kam belgilay olsa va bu ta’sir o’lchovi o’ta o’zboshimchalik bilan bo’lsa, mafkura bevosita siyosat bilan qo’shib ketadi. Siyosat o’zining mohiyatiga ko’ra ma’lum bir g’oya, reja, ma’lum manfaat va maqsadlar yo’lida odamlarning ongi va faoliyatini boshqarish, yo’naltirish, nazorat qilish istagi sifatida mafkuraviydir.

Siyosatning har qanday subekti mafkuraga muhtoj - odamlarning siyosiy munosabatlar sohasidagi xatti-harakatlarini boshqaradigan, shakllantiradigan ma’naviy birlik va etakchilik vositasi iroda, siyosiy harakatga intilish, ularning faolligini safarbar qiladi, siyosiy harakatga jalb qilingan yoki unga tayyorgarlik ko’rayotgan guruhlarining ijtimoiy integratsiyalashuviga yordam beradi. Ta’kidlangan siyosatshunos endryu Xeyvud ta’biri bilan aytganda, mafkura “ma’lum hokimiyat tizimini saqlab qolish, o’zgartirish yoki ag’darib tashlashga qaratilgan uyushgan siyosiy harakatlar uchun asos bo’lib xizmat qiladigan ozmi-ko’pmi izchil va izchil g’oyalar majmuasidir”^[5]. Tafakkurni yo’naltiruvchi, siyosiy harakatni ma’lum manfaatlarga moslashtiruvchi mafkurani “vektor” deyish ham asosli bo’ladi.

Zamonaviy libertarizmning vakili Lyudvig fon Mizes ham mafkura va mif o’rtasidagi bevosita bog’liqlikka ishora qiladi. Uning ta’kidlashicha, umuman olganda

³ Летагин Л. И. Философия идеологии : моногр. / Л. И. Летагин ; Урал. гос. пед. ун-т. — Екатеринбург, 2014. — 281 с.

⁴ Eagleton, T. Ideology. An Introduction / T. Eagleton. — London ; New York : Verso, 1991. — P. 1.

⁵ Хейвуд Э. Политология : учеб. для студентов вузов / Эндриу Хейвуд; [пер. с англ. Ю. В. Никуличева]; пер. с англ. под ред. Г. Г. Водолазова и В. Ю. Бельского. - Второе изд. - Москва : Юнити, 2005 (ГУП ИПК Ульян. Дом печати). - 525 с.

va eng muhimi, ilgari tarixda ulkan rol o'ynagan vaqt rad etgan mafkuralarni faqat raqiblari mif deb atashadi. "Ammo bu rol, - deb davom etadi u, - ular afsona sifatida emas, balki haqiqat deb hisoblangan ta'limot sifatida o'ynagan. O'z izdoshlari nazarida ular ishonchli haqiqat, chuqur va samimiy e'tiqodining obekti edi. N.I.Shestovning so'zlariga ko'ra, bu "ratsional komponent ko'pincha afsonani g'oyaviy va hatto ilmiy hukmdan ajratishni qiyinlashtiradi"[⁶]. Darhaqiqat, afsona va mafkura bir-biriga singib ketgan va bir-biriga bog'langan. G'oyalar yoki mafkuralar faqat tavsif jamiyat yoki ijtimoiy guruhning harakat vektori va bu g'oyalar siyosiy afsonaga aylansa, u bo'ylab haqiqiy harakat sodir bo'ladi. SHu bilan birga, mafkuraning kishilar ongiga kirib borishiga katta yordam berilmoqda. Bu borliqdan ustun bo'lgan elementlar orqali sodir bo'ladi, "muhim" va "tufayli" g'oyalarini shunday masofadan ajratib turadiki, ijtimoiy-siyosiy jarayonning paydo bo'lishi uchun etarli bo'lgan ma'lum bir "energiya" paydo bo'ladi.

Mafkura va mifning chambarchas bog'liqligini A.N. Koliev «Haqiqatni idrok etish, - deb yozadi u, - har doim ma'lum bir tuyg'u, obrazli silsila asosida yuzaga keladi. Haqiqat hissiy jihatdan qabul qilinadi. Bu g'oya afsonadan ko'proq rasmiylashtirilgan, o'ziga xos mantiqiy sxemada joylashtirilgan, ertakdan ko'ra fanga yaqinroq bo'lgan, lekin baribir genetik jihatdan bu ertak bilan bog'liq bo'lgan belgilar sifatida kelib chiqadi. Bunday yondashuv to'liq oqlanadi, chunki aks holda mafkura o'zining ijtimoiy zaryadini yo'qotadi va o'zaro bog'liq bo'lgan keraksiz fikrlar majmuasiga aylanadi»[⁷].

Shunday qilib, insonni o'rab turgan hamma narsaning "sof mohiyati" va undan ham ko'proq kelajakda u qanday harakat qilishi kerakligi ko'p jihatdan falsafiy tafakkurning natijasi bo'lib, dunyoni bilishning butun xilma-xil shakllarini birlashtirishga harakat qiladi. aniq fanlar natijalari va an'analar va "davr ruhi" tahlili bilan yakunlanadi. SHu bilan birga, marksizm-leninizm ta'kidlaganidek, qandaydir alohida falsafiy tizim jamiyat dunyoqarashining o'zagini shakllantirishga qodir, deb ta'kidlash noto'g'ri bo'lar edi. Tabiiyki, hukmron mafkura unda ham o'z izini qoldirishga qodir. Biroq, umuman olganda, dunyoqarash muayyan davrdagi ijtimoiy hayotning ayrim qirralari va qolaversa, ommabop g'oyalar ta'sirida emas, balki butun davr madaniyati ta'sirida shakllanadi. Dunyoqarashning bir qator xususiyatlari ko'proq uning ratsionalistik yo'nalishini aks ettiradi, boshqalari esa, aksincha, qadriyat ongining shakli sifatida uning ma'nosini ifodalaydi. Bu tizim nafaqat ekzistensial, axloqiy jihatdan namoyon bo'ladi

Boshqa jihatlar, balki kognitiv va qiymatga yo'naltirilgan. Oxirgi jihatlar bir-biriga kirib boradi va dunyoqarashni mafkuraga yaqinlashtiradi, uni qurollantirishga imkon beradi.

Yuqoridagilarni umumlashtirib, mafkurani ma'naviy hodisa sifatida ko'rib chiqish bir-biri bilan chambarchas bog'liq, degan xulosaga kelishimiz mumkin.

Vaholanki, ilmiy adabiyotlarda mafkuraning ijtimoiy guruhlar va umuman jamiyat manfaatlarini ifodalash nuqtai nazaridan, ya'ni aksiologik jihatli ustunlik qilgan holda ta'riflar ko'p uchraydi. R.T. Muxaev, masalan, "muayyan ijtimoiy guruhga, shaxsga tegishli va ularning manfaatlarini ifodalovchi qadriyatlar va faktlarga oid"

⁶ <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskiy-mif-kak-forma-sohraneniya-pravdy-proshlogo>

⁷ <https://www.dissercat.com/content/mifologiya-i-ideologiya-rol-ratsionalnosti-v-ikh-vzaimodeistvii>

bayonotlar mafkura deb ataladi. Ayrim mualliflar mafkuraga ta'rif berib, ayni paytda uning nazariy darajasini ham qamrab oladi. Masalan, V.N. Shevchenko shunday yozadi: "Mafkura – bu ma'lum bir insonlar jamoasi mavjud ijtimoiy voqelikka, uning individual muammolari va ziddiyatlariga o'z munosabatini bildiradigan ma'lum ideallar, qadriyatlar, maqsad va qarashlar majmuidir". Yoki soddaroq: mafkura ijtimoiy hayotning ijtimoiy guruh yoki sinf manfaatlari prizmasi orqali aks etishidir.

Xulosa qilib aytganda, mafkuraga ta'rif berish bo'yicha yuqoridagi barcha yondashuvlar mavjud bo'lish huquqiga ega, chunki ular mafkuraning mohiyatini turli nuqtai nazardan ochib beradi, uning turli qirralari, qatlamlari va namoyon bo'lish darajalarini tushuntiradi, bu kabi murakkab hodisaga ta'rif berishda qonuniydir. mafkura. Bunday sharoitga qaramay, biz mafkuraning amaliy ta'rifini ham berishni xohlaymiz. Bizningcha, mafkura mohiyatiga quyidagi ta'rif ko'proq adekvat bo'ladi. Mafkura - siyosiy, iqtisodiy, huquqiy, axloqiy, estetik, falsafiy va diniy xarakterdagi g'oyalar va qadriyatlar to'plami bo'lib, ular manfaatlar va manfaatlardan kelib chiqadi.

Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, bu ta'rif ham mafkura kabi keng qamrovli hodisaning mutlaq xarakteristikasi deb da'vo qila olmaydi. Uning deyarli har qanday ta'rifi, qisman yoki bo'lmasa, bir tomonlamalik, bir o'lchovlilik yoki baholashning torligidan aziyat chekadi. Bu hodisani ijtimoiy ongning barcha darajalarida, uning jamiyatdagi barcha ko'rinishlarida, uning ijtimoiy hayotdagi roli haqida obektiv tasavvurni shakllantirish uchun ko'rib chiqish kerak.

ADABIYOTLAR

1. Eagleton, T. Ideology. An Introduction / T. Eagleton. — London ; New York : Verso, 1991. — P.
2. 1. Rachkov, P.A. O smerti i bessmertii ideologii / P.A. Rachkov // Vest. Mosk. un- ta. Ser.7. Filosofiya. – 1999. – №2. – S.27-32.
3. Xeyvud E. Politologiya : ucheb. dlya studentov vuzov / Endryu Xeyvud; [per. s angl. YU. V. Nikulicheva]; per. s angl. pod red. G. G. Vodolazova i V. YU. Belskogo. - Vtoroe izd. - Moskva : YUniti, 2005 (GUP IPK Ulyan. Dom pechaty). - 525 s.
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/politicheskiy-mif-kak-forma-sohraneniya-pravdy-proshlogo>
5. <https://www.dissercat.com/content/mifologiya-i-ideologiya-rol-ratsionalnosti-v-ikh-vzaimodeistvii>